

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАГМАТИКИ ПЕРЕКЛАДУ І КОМУНІКАТИВНИХ ТЕОРІЙ

У статті розглянуто положення різних комунікативних теорій, які необхідно враховувати для забезпечення успішного міжмовного спілкування, та проаналізовано їх взаємозв'язок з прагматичним аспектом перекладу.

Ключові слова: прагматика перекладу, комунікативні теорії, міжмовне спілкування.

В статье рассмотрены положения разных коммуникативных теорий, которые необходимо учитывать для обеспечения успешного межъязыкового общения, и проанализирована их взаимосвязь с прагматическим аспектом перевода.

Ключевые слова: прагматика перевода, коммуникативные теории, межъязыковое общение.

The article deals with postulates of different communicative theories, which must be taken into consideration when providing successful interlingual communication. Their interrelation with the pragmatic aspect of translation is analyzed.

Key words: pragmatics of translation, communicative theories, interlingual communication.

Основною функцією мови є комунікативна, яка в умовах глобалізації все частіше реалізується за допомогою перекладача. Щоб міжмовне спілкування було ефективним, перекладачеві слід забезпечити прагматично рівноцінне відтворення комунікативних настанов оригіналу в перекладі на рівні окремих мовних одиниць, висловлювань та тексту. Зважаючи на інтенсивний розвиток міждисциплінарних зв'язків, вважаємо за необхідне розглянути, як на формування прагматики перекладу вплинули лінгвістичні теорії. Отже, **метою** дослідження є аналіз взаємозв'язку прагматичного аспекту перекладу та різних комунікативних теорій.

Однією з теоретичних передумов прагматичного аспекту перекладу можна вважати загальну теорію людської комунікації, в основі якої лежить принцип релевантності, що передбачає отримання максимальної користі за умови застосування мінімальних зусиль. Згідно з теорією релевантності, переклад – це спосіб вербального спілкування, успішність якого залежить від того, чи розпізнає аудиторія інтенцію мовця-перекладача [14, с. 85]. На думку М. Бейкер, переклад необхідно подавати так, щоб він продукував задуману автором оригінального повідомлення інтерпретацію, не змушуючи при цьому реципієнтів обмірковувати інформацію тривалий час [20, с. 182]. Тобто, перекладачеві художнього твору не рекомендується обтяжувати текст надмірною кількістю приміток, а щоб переклад був зрозумілим вторинному читачеві, доречним видається використання прагматично зумовлених трансформацій.

Дослідники також вказують на важливість для прагматики перекладу тверджень теорії мовленнєвих актів [21, с. 183]. Так, Н.Д. Арутюнова зазначає, що взаємодія мовленнєвого акту і контексту становить стрижень прагматичних досліджень [1, с. 7]. Для початку нагадаємо, що під терміном “мовленнєвий акт” розуміють спосіб дії мовця через висловлювання [22, с. 118]. Виокремлюють такі категорії мовленнєвих актів: констатив, директив, експресив, промісив, декларатив та метакомунікатив, наприклад, прохання, наказ, порада, пропозиція, обіцянка, погроза, привітання, подяка, вибачення, вираження співчуття, вихваляння [15, с. 117]. Відповідно, мовленнєвий акт, наприклад, у художній літературі – це обіцянка, вибачення, заява, прохання і т. ін. сказане або написане персонажами чи оповідачем [17, с. 1]. Оскільки кожний мовленнєвий акт розрахований на певну реакцію реципієнта [3, с. 43; 8, с. 92–93], перекладачі намагаються відтворити локуцію та ілокуцію, сподіваючись на те, що в результаті висловлювання мовою перекладу матиме рівноцінну перлокутивну силу [20, с. 180]. За нашими спостереженнями, високого рівня комунікативної компетенції перекладачів особливо вимагає переклад бехабітивів або експресивів. Ці терміни позначають етикетні висловлювання, пов'язані з реакцією на поведінку і призначені виражати міжособистісні відносини та почуття [8, с. 76]. Тому зрозуміло, що перекладачі повинні бути обізнаними щодо того, що прийнятно, а що категорично неприпустимо для культури-реципієнта у вираженні похвали, при висловленні співчуття, при вибаченні тощо.

Якщо для забезпечення ефективності мовленнєвих актів в одномовній комунікації необхідно враховувати суспільний контекст [16, с. 180], то для забезпечення адекватного їх перекладу слід зважати як на ситуаційний, так і на мовний контекст. Саме контекст уможливує розпізнавання, правильне тлумачення та відтворення у цільовому тексті

перекладачем непрямих мовленнєвих актів. Як стверджує М. Бейкер, аналізуючи правила успішної комунікації будь-якою мовою, можна передбачити можливість відтворення непрямого мовлення у перекладі [20, с. 181]. Як зазначає дослідниця, прагматично орієнтовані теорії перекладу широко підтримують гіпотезу, що чим більше мовно-обмежені правила продукування будь-якого непрямого мовленнєвого акту, тим нижчий рівень їх перекладності [20, с. 182]. Загалом, твердження О.Д. Швейцера про те, що прагматичні відношення, які виникають у комунікативній ситуації, відтворюються мовою перекладу в модифікованому вигляді, оскільки двох абсолютно ідентичних актів комунікації не буває [10, с. 146], доводить необхідність застосування прагматично зумовлених лексико-семантичних, лексико-граматичних і граматичних трансформацій у процесі перекладу прямих і непрямих мовленнєвих актів.

З огляду на те, що окремі мовленнєві акти утворюють текст, Т.А. ван Дейк ввів терміни «мікрмовленнєвий акт» і «макрмовленнєвий акт» [12, с. 22–57]. Поява у прагматиці поняття текстового акту спричинила нове розуміння мовленнєвого акту як такого, що не лише має значення для певного висловлювання, а й робить свій внесок у розгортання цілого тексту [20, с. 180–181]. Це положення важливе у зв'язку з тим, що перекладачеві необхідно забезпечити рівноцінний перлокутивний ефект не лише окремого мовленнєвого акту, а й усього тексту. Текстопрагматичний підхід дає можливість розрізняти такі види текстів: 1. тексти, які спричинюють певну дію: експресивні, імперативні, сигніфікативні; 2. тексти, які викликають емоції: симпатетичні, провокаційні, конвенціональні; 3. тексти, які впливають на формування колективної думки, стилів, модних течій, ідеологій, метою яких є дієвий вплив на зміну способів поведінки інтерпретаторів [9, с. 6]. Таким чином, слід розпочинати здійснювати переклад лише після встановлення типу тексту, адже саме від цього залежать завдання, якими керується перекладач, обираючи стратегію перекладу.

Як зазначає В.Л. Лисенко, якщо раніше в центрі уваги науковців зазвичай були відмінності систем мов оригіналу та перекладу, то сьогодні серед критеріїв оцінки якості перекладу перекладознавці все частіше називають не лише ступінь близькості до оригіналу, якість мовного оформлення тексту, а й здатність перекладу досягнути поставлених цілей [4, с. 1224–1225]. Мета перекладу може залежати від соціальних чинників [11, с. 35] та від цілей мовця. При цьому, мета автора висловлювання, на думку Л.Л. Нелюбіна, є результатом взаємодії всіх формантів мовленнєвої ситуації: особистості мовця, предмета мовлення, місця і часу спілкування, особистості партнера по комунікації [6, с. 52]. З огляду на вищесказане, необхідно розглянути застосування положень скопос-теорії у прагматиці перекладу, адже на відміну від лінгвістичних теорій, які основною категорією перекладу вважають еквівалентність, головне правило скопос-теорії таке: переклад залежить від ієрархічно-встановлених цілей, які впливають на те, що потрібно зберегти і чим можна знехтувати у перекладі [7, с. 60; 20, с. 183]. Ще одним важливим положенням скопос-теорії є те, що переклад повинний здійснювати рівноцінний оригіналу вплив [2, с. 93]. За скопос-теорією, функція, яку повинен виконувати переклад у цільовій культурі, спонукає перекладача приймати певні рішення [11, с. 14], наприклад, щодо доцільності застосування в процесі перекладу трансформацій. На думку К. Райса та Г. Вермеєра, якщо текст перекладу виконує скопос, що встановлений замовником, тоді він функціонально і комунікативно адекватний [19, с. 139]. Проте, є підстави не погодитись із таким міркуванням вищезгаданих науковців, оскільки у зв'язку з релігійними, політичними, ідеологічними чи іншими особистими переконаннями замовника в результаті можна отримати не переклад, а спотворення оригіналу. Для підтвердження зазначеного наведемо зауваження О.В. Овсяннікової, що вразливим місцем скопос-теорії є відсутність межі між фактами перекладу і прагматичної адаптації [7, с. 61]. Крім того, скопос-теорія не приділяє достатньо уваги мовній природі оригіналу, адже навіть якщо скопос досягнутий, то переклад все ж може бути неадекватним на стилістичному чи семантичному рівнях [18, с. 81].

Свій внесок у розвиток прагматики перекладу здійснила і теорія комунікативного впливу, положення якої формулюють умови ефективності мовної комунікації. Так, у процесі перекладу слід неухильно дотримуватися принципу Кооперації Грайса [13, с. 26], а саме, постулатів якості: у перекладі неприйнятним є викривлення змісту оригіналу; кількості: переклад повинен містити не менше і не більше інформації ніж необхідно; релевантності: перекладачеві слід забезпечити передачу тематичної когерентності оригінального твору; та способу: висловлювання мовою перекладу повинні бути чітко сформульованими. Двозначність у перекладі допускається лише тоді, коли в оригіналі простежується відповідний задум автора.

Згідно з комунікативною теорією перекладу, відправник, формулюючи повідомлення, користується своїм предметним і мовним тезаурусом. Завданням перекладача є “розкодувати” зміст оригіналу та, використовуючи свій предметний і мовний тезаурус, оформити його мовою перекладу. При цьому тезауруси відправника повідомлення, перекладача і отримувача повідомлення ніколи не збігаються повністю [5, с. 59]. Звідси, чим вищий рівень мовної компетенції та енциклопедичних знань перекладача, тим ефективнішою буде комунікація між автором висловлювання та отримувачем його перекладу.

Таким чином, ми виявили та проаналізували, які положення загальної теорії людської комунікації, теорії мовленнєвих актів, текстопрагматичного підходу, скопос-теорії, комунікативної теорії перекладу та теорії комунікативного впливу є цінними для прагматики перекладу. Результати розвідки відкривають перспективи дослідження шляхів відтворення комунікативних настанов текстів різних жанрів у перекладі.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Истоки, проблемы, категории прагматики / Н. Д. Арутюнова // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – С. 3–43.
2. Еко У. Сказать почти то же самое. Опыт о переводе / У. Еко. – СПб. : Симпозиум, 2006. – 574 с.
3. Комиссаров В. Н. Практикум по переводу с английского языка на русский : [учеб. пособ. для ин-тов и фак-тов иност. яз.] / В. Н. Комиссаров, А. Л. Коралова. – М. : Высшая школа, 1990. – 127 с.
4. Лысенко В. Л. Прагматика перевода : адекватность в художественном переводе как критерий оценки его качества [эл. ресурс] / В. Л. Лысенко // Электронный научный журнал «Исследовано в России». – Режим доступа. : <http://zhurnal.ape.relarn.ru/articles/2009/097.pdf>.
5. Мирам Г.Э. Профессия : переводчик / Г.Э. Мирам. – К. : Ника-Центр, 1999. – 160 с.
6. Нелюбин Л. Л. Введение в технику перевода (когнитивный теоретико-прагматический аспект) : учеб. пособ. / Л. Л. Нелюбин. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 216 с.
7. Овсянникова Е. В. Скопос–теория Ганса Вермеера / Е. В. Овсянникова // Матеріали V Міжвузівської конференції молодих учених, 29–31 січня 2007 р. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – С. 60–61.
8. Остин Дж. Л. Слово как действие / Дж. Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 22–131.
9. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – М. : Восток-Запад, 2006. – 300 с.
10. Швейцер А. Д. Теория перевода : Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
11. A Companion to Translation Studies : [edited by P. Kuhwiczak and K. Littau]. – Clevedon, Buffalo, Toronto : Multilingual Matters LTD, 2007. – 181 p.
12. Dijk T. A. Pragmatics and Poetics / T. A. Dijk // Pragmatics of Language and Literature. – Amsterdam, 1976. – Vol. 2. – P. 22–57.
13. Grice P. Studies in the Way of Words / P. Grice. – Cambridge, Massachusetts, London : Harvard University Press, 1989. – 394 p.
14. Jing H. The Translation of English and Chinese Puns from the Perspective of Relevance Theory / H. Jing // The Journal of Specialised Translation. – 2010. – Issue 13. – P. 81–99.
15. Mendoza F. J. R. Illocutionary Constructions : Cognitive Motivation and Linguistic Realization / F. J. R. Mendoza, A. Baicchi // Explorations in Pragmatics : Linguistic, Cognitive, and Intercultural Aspects. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2007. – P. 95–129.
16. Mey J. L. Developing Pragmatics Interculturally / J. L. Mey // Explorations in Pragmatics : Linguistic, Cognitive, and Intercultural Aspects. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2007. – P. 165–191.
17. Miller J. H. Speech Acts in Literature / J. H. Miller. – Stanford : Stanford University Press, 2001. – 238 p.
18. Munday J. Introducing Translation Studies. Theories and Applications / J. Munday. – [2d ed.]. – London, New York: Routledge Taylor&Francis Group, 2008. – 236 p.
19. Reiss K. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie / K. Reiss, H. Vermeer. – Tübingen : Niemeyer, 1984. – 245 p.
20. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / [ed. M. Baker.]. – London, New York : Taylor&Francis Group, 2005. – 654 p.
21. Theories of Translation : [an Anthology of Essays from Dryden to Derrida / ed. : R. Schulte, J. Biguenet]. – Chicago : University of Chicago Press, 1992. – 254 p.
22. Yule G. The Study of Language / G. Yule. – [3-d ed.]. – New York : Cambridge University Press, 2006. – 273 p.